

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De creativiteit van het onbewuste

Bespreking van

Christopher Bollas (2011). *The Christopher Bollas reader*. Inleiding door Arne Jemstedt. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 66461 5, 283 pp., £ 19,99

JAN VANDEPUTTE

The Christopher Bollas reader bevat een selectie uit de elf psychoanalytische boeken die Christopher Bollas tot nu toe schreef. Het voorwoord van Adam Phillips en de uitvoerige inleiding van Arne Jemstedt zijn wat idealiserend van toon: Bollas is de hoognodige frisse wind en nieuwe bezem die de 'devastating failure of psychoanalysis' blootleegt, te weten 'the failure to comprehend the unconscious creativity of the analysand'. Met het begrip 'creativiteit' wordt Bollas' brandpunt in al zijn werken uitgelicht. Freuds grootste vondst is de uitnodiging aan de analysant vrijuit te spreken, stelt Bollas. De methode van de vrije associatie — vrijuit spreken in aanwezigheid van iemand die vrijuit luistert — maakt dat we toegang krijgen tot het onpeilbare en raadselachtige domein van het onbewuste. In dat spreken openbaart zich niet alleen de psychopathologie van het dagelijks leven maar ook — van groter belang en betekenis — de *psycho-creativiteit* van het dagelijks leven. Bollas is een buitenbeentje op het psychoanalytische speelveld. Opgegroeid in een kunstminnend Amerikaans gezin studeerde hij politieke theorie, geschiedenis en Engelse letterkunde. Hij raakt geïnteresseerd in 'psychoanalyse en literatuur' en kiest uiteindelijk voor een opleiding als psychoanalyticus bij het Instituut voor Psychoanalyse in Londen. Vanaf de jaren tachtig werkt hij deels als analyticus in Londen en als hoogleraar Engels in Amerika. In zijn psychoanalytische werk laat hij zich inspireren door Freud, Klein, Winni-

cott, Bion, Lacan, Green en Pontalis. Hij is een gewaardeerd spreker op congressen, gewild supervisor en docent in Europa, Noord- en Zuid-Amerika. Zijn stijl is literair, dichtelijk en vrij associërend. De titels van zijn boeken zijn daarvan een afspiegeling: *The shadow of the object — Psychoanalysis of the unthought known*, *The mystery of things*, *The Freudian moment*. In het *Tijdschrift* is zijn werk al een keer gerecenseerd door Frans Schalkwijk (2001).

Ook in zijn theoretische beschouwingen komt Bollas met nieuwe eigenzinnige concepten: 'idiom', 'transformational object', 'evocative object', 'psychic genera', the 'freudian pair', 'anti-life', 'listenings'. De verkla- rende inleiding van Jemstedt helpt om die oorspronkelijke perspectieven goed te vatten. Maar ze zijn niet echt nodig. Bollas' stijl neemt je als lezer en deelgenoot vriendelijk mee in een proces van verkennen en ontdek- ken *in situ*. Het doet denken aan de uitspraak van de filmregisseur David Cronenberg: 'Ik moet eerst de film maken om werkelijk te kunnen doorgronden wat ik in mijn scenario heb geschreven.' Telkens weer legt Bollas de nadruk op het belang van de *vorm* naast de inhoud. Behalve het luisteren naar woorden is het van eminent belang te luisteren naar de vorm waarin het onbewuste spreekt; het idioom van de analysant, zijn karakter, zijn 'manier van doen', de specifieke wijze waarop iemand een ander tegemoet treedt in gebaar, in zijn lichamelijkeheid et cetera. Dit alles krijgt volgens Bollas soms te weinig aan- dacht in het analytische werk. Zijn belang- stelling voor de *vorm* waarmee het onbe- wuste zich laat zien, maakt Bollas ook een ideale gids en kunstcriticus in het land van cultuur en maatschappij. In deze bloemle- zing zijn enkele inspirerende bijdragen opge- nomen over de functie van geschiedenis, de structuur van het kwaad, over architectuur en het onbewuste, de denkhouding van een fascist, creatieve processen in de kunsten en de nieuwe ziekte van de abnormale normali- teit ('normotic illness').

De klinische bijdragen zijn gekozen om hun oorspronkelijkheid in het doordenken van

Freuds en Winnicotts werk. In *Why Oedipus?* staat Bollas stil bij Freuds keuze voor de Oedipusmythe. Hij eindigt dit essay als volgt: 'It is my view that our primary adult relations in life are necessary regressions from the logic of human development, in which transformed simplified structures are found to comfort us against the harrowing complexity of life: be it the life of mind or life in the strange mind of a social group. Complexity displaces old structures: the child discovers his own mind and the solitude of subjectivity' (p. 111).

In *The transformational object* bouwt Bollas verder op Winnicotts werk: 'I would add that the mother is less significant and identifiable as an object than as a *process* that is identified with cumulative internal and external *transformations*.' Het kleine kind gaat op zoek naar veranderende ervaringen, ervaringen die het zelf beleeft als 'veranderend'. Deze vroege ervaring, 'veranderd' te zijn door het proces met een ander, blijft een herinnering, een herinnering die opnieuw wordt gezocht en geënceneerd in esthetische ervaringen, materieel bezit, vakantie, werk, symptomen en/of een therapie. De laatste bijdrage van dit boek heeft als titel: *The wisdom of the dream*. Dit essay is het meest recente en is hier voor het eerst gepubliceerd. Bollas vergelijkt de psychoanalytische setting waarin de droom wordt verteld met het orakel van de Griekse oudheid. Mensen konden naar dat orakel toe gaan en een droom 'ontvangen' van een 'intermediair', een droom die wijsheid zou openbaren. Met het woord 'orakel' werd zowel de intermediair als de boodschap van de intermediair aangeduid. Volgens Bollas is de slapende/dromende analysant 'in analyse'. De droom wordt gedroomd in de context van de setting. De droom wordt er niet alleen geëxploreerd, maar ook gecreëerd. Net zoals de oude Grieken op zoek gingen naar een droom kunnen analysant en analyticus hopen op een droom. Het analytische paar — the Freudian pair — is afhankelijk van 'de dromer'. Dankzij het aanhoudende droomwerk in de analyse wordt een onbe-

wuste communicatie gecultiveerd tussen het 'nachtelijke zelf' en het 'wakkerere zelf'. Wanneer dit wordt verinnerlijkt — Bollas spreekt over structuralisatie — dan kan een analysant, ook na het einde van de analyse, blijvend *genieten* van de spanning tussen de nieuwsgierigheid van het bewuste en de creativiteit van het onbewuste.

Is dit alles voor de lezer te vaag, te elusief — ontglippend aan nauwkeurige omschrijving (Bollas gebruikt graag het adjectief 'elusive') — dan zou ik die lezer aanraden het meer aansprekende *The Freudian moment* aan te schaffen. Daarin staan drie uitvoerige interviews met Bollas waarin hij helder en duidelijk toelicht wat hij bedoelt. Deze besproken *Reader* helpt de belangstellende lezer verder in Bollas' werk. Het was en is en blijft verfrissend ervan kennis te nemen.

Literatuur

BOLLAS, C. (2007). *The Freudian moment*.

Londen: Karnac Books.

SCHALKWIJK, F. (2001). Het theater van de histerie. Boekbespreking van: Christopher Bollas (2000), 'Hysteria'. *Tijdschrift voor psychoanalyse*, 7, 242-243.

Het duizelt (me) ...

Bespreking van

Elizabeth Spillius & Edna O'Shaughnessy (red.) (2011). *Projective identification — The fate of a concept*. Hove/New York: Routledge. ISBN 978 0 415 60529 8, 407 pp., £ 23,99

JAN VANDEPUTTE

Een woord(en)boek van vierhonderdenzeven bladzijden met slechts één lemma, of, een psycho-geografie — in tijd en plaats — van een van de belangrijkste psychoanalytische concepten van dit moment: zó is dit boek het beste te omschrijven. Elizabeth